

» FINNSKOGSPOLS «

Polsdans från Finnskogen, beskrivning av Eva Karlsson

Fram till 1800-talets början dansade man mest polsdans och lite halling i området. Förmodligen har även 1700-talets modedanser menuett, feier och engelska förekommit i mer välbärgade miljöer på de stora gårdarna centralt i Glämdalsbygderna och Odalen.

Vi kan räkna med att valsen (som första gammeldans) fick fotfäste i traditionen tidigt på 1800-talet. Senare kom polkan, mazurkan och rejlendern.

Polsdansen försvann när gammeldansen fick fäste under sista halvan av 1800-talet. Efter 1900 kom fler nya dansformer, foxtrot och tango, vilket ytterligare försvagade de gamla traditionernas position.

Bakka och Larsen i Gravberget

Polsdansen har alltså varit ute ur bruk, och har rekonstruerats på 1990-talet utifrån arkivfilmer och samtal med äldre människor med minnesbilder om hur polsdansen en gång dansades.

1968 var Egil Bakka och Geir Egil Larsen på resa genom Solør och åkte fel! De hamnade då hos Astrid och Hans Kørre i Gravberget, längst upp i Våler Finnskog. I det lilla köket, mellan vedlåren och köksbordet, dansade de på begäran en lokal polsdans, vilket filmades. Arkivfilmen är mycket kort, ljuset är dåligt och dansparet otydligt. Sedan har också ljudinspelningen slarvats bort, så det har blivit en stumfilm. Det var längesedan makarna Kørre hade dansat polsdans senast, och man kan se hur de trevar sig fram i minnet under tiden som filmen går.

Gravberget är den enda platsen i Finnskogen där polsdansen hållit sig någotsånär i minnet. Där bodde ett par familjer isolerade.

Källmaterialet

Förutom det finns ytterligare ett par filminspelningar. Några år senare, 1974, besökte också Sverre Halbakken Gravberget och spelade in Astrid och Hans Kørre samt Thor Olastuen hemma i Kørres kök, samt ute på gräset. Då är de lite mer varma i kläderna. Men det är endast Bakkas och Larsens film som kom att användas som källa i arbetet med att rekonstruera dansen till att börja med. Detta beror på att det under lång tid fanns en klausul som gjorde det omöjligt att få titta på Halbakkens filmer. Anledningen till klausulen

var att Halbakken ville ge ut sitt material som bok, cd och VHS först, vilket dröjde.

När man sedan fick tillgång till det mer omfattande filmmaterialet reviderades omdansningssteget, vilket man hade önskat att göra under en längre tid. Se mer om detta i avsnittet »Fler varianter av dansen«. Då kunde man också se ytterligare en film som Egil Bakka gjorde vid ett besök 1991, med Thor Olastuen och Karin Ek, samt studiofilm från NRK och en film från en kurs med Karin Ek.

Samtliga filmer finns nu tillgängliga i arkivet i Trondheim, hos Rff, Rådet for folkemusik og -dans. Halbakkens filmer visar även danserna från områdena omkring, vilket är värdefullt i analysen.

Sammanfattningsvis så har vi:

Egil Bakka och Geir Egil Larsen (1968):

- Astrid och Hans Kørre i köket
- Sverre Halbakken (1974):*
- Astrid och Hans Kørre i köket
- Astrid och Hans Kørre på gräset
- Astrid Kørre och Thor Olastuen i köket

NRK (19xx):

- Astrid och Hans Kørre samt Thor Olastuen och Anne Tviberg i studio

Rff privat kopia (1984):

- Kurs med Karin Ek

Egil Bakka (1991):

- Thor Olastuen och Karin Ek med Magne Halberget

Namnet på dansen

Filmerna med Astrid och Hans Kørre (samt Thor Olastuen) är ett tunt underlag som dokumentation av en danstradition. Några menar att benämningen »Polsdans etter Astrid og Hans Kørre« hade varit mer passande.

Man har dock valt att kalla den »Polsdans frå Finnskogen«, då det råder enighet om att detta ska ses som en polsdansform som förekommit i hela det område som omfattas av Finnskogen, Solør och Odalen, d.v.s. med stor sannolikhet även delar av västra Värmland. Även om dansen dött ut har musiken till viss del överlevt i tradition, så man stödjer sig på det område där musiken är dokumenterad. Det ger alltså området Finnskogen, Solør-Odal, plus ytterligare delar av

Värmland, Hedemarken och Romerike. Musiken är nära besläktad med musiken i grann-distrikten och man kan inte se gränserna som exakta.

Sverre Halbakken kallar dansen för »*Gravbergspols*«. »*Polsdans från Gravberget*« förekommer också.

»*Finnskogspols*« har man överhuvudtaget inte valt att kalla dansen. Det är något som utvecklats i folkmun de senaste åren, särskilt på svensk sida.

Med tanke på det magra källmaterialet bör man vara försiktig med bestämda slutsatser.

Rekonstruktionsarbetet

I början av 1990-talet tog Heidi Arild och Sinikka Langeland fram Bakkas och Larsens inspelning från 1968 till sitt specialarbete på Folkdansutbildningen vid universitetet i Trondheim. De höll polsdanssamling med Egil Bakka och provdansare från hela regionen. Heidi Arild presenterade sedan ett förslag till enkel nedteckning av en grundform av dansen, vilken byggde på hennes och Sinikkas arbete samt på polsdanssamlingen. Det var detta man sedan utgick från i det vidare arbetet.

Tanken bakom den nedteckning Heidi Arild har gjort är inte att visa någon kopia av en eller flera arkivinspelningar, utan att etablera en grundform av dansen som kunde användas till utprovning av grundsteg, rytm och dansstil för polsen i södra Hedmark. Allteftersom skulle man kunna ändra på detaljer, införa flera motiv eller sätta upp fler alternativ när det gällde motiv- och stegval.

Arbetet med dansen lades upp som samlingar på olika platser i Finnskogen där man provade ut dansmaterialet, diskuterade olika lösningar, strävade med att lära sig takt och steg tillsammans, och fick in dansen i kroppen. Hela tiden var Heidi Arild och Sinikka Langeland drivkrafterna i arbetet.

När Heidi Arild flyttade från Hedmark tog Bjørn Sverre Hol Haugen och Veslemøy Nordset vid och fortsatte arbetet med dansen. De har senare hållit kurser både i Hedmark och på andra platser i Norge, i Värmland och i Stockholm.

I början av 2000-talet blev dansen omåttligt populär i Sverige, mycket tack vare skivan »Gränslands-låtar« med Mats Berglund, Anders Nordlöf, Fredrik Lundberg och Göran Håklansson. Detta ledde till att väldigt många spelmän började spela dessa låtar med asymmetrisk rytm och »kort 3:a«. Dansarna hade däremot ingen dans som funkade till musiken, och kände frustration. När så Bjørn Sverre kom på en fest i Sverige och dansade den här polsdansen ville många lära. Sedan blev det en riktig boom som varade i många år. Det har hållits otaliga kurser runt om i Sverige och i utlandet.

Flera varianter av dansen

De första kurserna lärde ut den variant av dansen man först kommit fram till under det tidiga rekonstruktionsarbetet. Men från Sverre Halbakken fick man höra att det var nåt fel med omdansningssteget. Så direkt när hela filmmaterialet blev tillgängligt 2004, åkte Bjørn Sverre Hol Haugen, Veslemøy Nordset, Eva Karlsson och Anton Schneider till Rff och analyserade dessa filmer och arbetade vidare med dansen. Det var precis som Halbakken hade påpekat det snabba omdansningssteget som behövde justeras. Från att ha hoppat högt i ett steg som var vänster-höger-höger för damen, och höger-vänster-vänster för kavaljeren, ändrades steget och karaktären på omdansningen till att likna förlagorna mer, då det tidigare steget såg ut att bygga på ett missförstånd av den lite otydliga filmen man hade haft tillgång till.

Men vid det laget hade polsdansen fått eget liv. De som lärt sig den första varianten på kurs, lärde nu i sin tur ut den på sina kurser. Samtidigt hade den nya, justerade versionen börjat få spridning på Bjørn Sverres och Veslemøys kurser. Detta skapade till en början lite förvirring. Under en tid fanns två parallella dansversioner, men det verkar som att de flesta dansar den justerade versionen idag.

På sätt och vis var det kanske tur för dansen att den blev lite feltolkad till en början, för denna speciella och annorlunda karaktär bidrog nog också till dess popularitet.

På kappleik var Bjørn Sverre och Veslemøy det enda par som deltog med polsdansen, till att börja med. Men i och med dansens nyvunna popularitet har det nu kommit fler deltagande par på kappleik. Man har till och med ställt upp i »lagdans«.

På kappleik dansas enbart den justerade versionen.

DANSBESKRIVNING

Den här dansbeskrivningen tar utgångspunkt både i den nedteckning till grundform som Heidi Arild gjorde, Sverre Halbakkens beskrivning, samt det vi sett på det senare tillgängliggjorda filmmaterialet där Astrid och Hans Kørre, Thor Olastuen samt Anne Tviberg dansar.

Dansens karaktär

- Man glider eller vrider inte på fotsulorna någonstans i dansen, alla rotationer *klivs* eller *hoppas* runt på typsikt norskt/gammalt/bonnigt vis. Man kan i princip dansa i joggingskor på gräs utan att karaktären förändras.

- Det är tre tydligt markerade svikter i takten. Man sviktar på alla tre taktslagen, en snabb lite vass svikt nedåt på varje taktslag, där tredje svikten är något kortare och lättare än de två första. Detta varierar så klart – spelar spelmannen mer symmetriskt så blir svikten och stegen i dansen förstås därefter.
- Dansen kan karakteriseras som guppig, lätt, spänstig och energisk. Dock inte springande, även om musiken ibland spelas snabbt. Och väldigt liten framåt-drift – energin används inte framåt, utan nedåt/uppåt. Sverige som har utvecklat en mjukare dansstil kan med fördel tänka att svikten är vass och kantig.
- Steglängden är kort. Detta är särskilt viktigt att poängtera bland svenska dansare, eftersom det har vuxit fram ett ideal med stor framåt-drift i svensk dans. Framåt-driften är även ganska liten jämfört med andra norska danser. Det kommenterar Sverre Halbakken i sin uppteckning av dansen: stegen är mindre än i t.ex. Elverum, dansen har formats av de små rummen i husen i Finnskogen.
- Platt fotsättning. I princip hela fotsulan sätts i golvet på en gång, ingen rullning från häl till fotblad.
- Tydlig svikt, men inte väldigt djup.
- Tre svikter genom hela dansen, där den tredje svikten är mer eller mindre kort jämfört med de två första.
- Låg tyngdpunkt, man utgår från »noll« och sviktar nedåt. Från normalläge böjer man på knäna på både 1 och 2 och 3 och man går aldrig upp på tå. Man befinner sig alltså aldrig högre upp än utgångsläget.
- Brett mellan benen. T.ex. i den snabba omdansningen när damen tar sitt snabba omtrampningssteg ska det inte sättas intill den andra foten, utan en bit ut. Det ska kännas som att man har en 30 cm lång plankan mellan knäna. Tänk bonnigt.

Uppställning

Parvis efter varandra i motsols ring.

Varianter av fattning vid uppställning

- Fast handfattning (typ hambo)
- Arm i arm (handfattning men med damens arm under kavalerens)
- Korstag med kavaljerens högra hand överst
- Kavaljeren lägger sin högra arm runt damens midja, hon sticker vänster arm fram under hans och låter handflatan vila mot sin egen mage

Stegtyper SSS, SSs, SSs och Sss

Versalt S = steg på ny fot med tyngden på denna

Gement s = svikt på samma fot som föregående taktslag

t = fotombyte utan att tyngden förs över på den nya foten

- SSS: både framåt och runt, det mest centrala steget i dansen, t.ex. försteg, damens snurr under armen, pannkaksvändningar och långsamma omdansningen
- SSs: används av kavaljeren i snabba omdansningen
- SSs: används av damen i snabba omdansningen
- Sss: framåt, Sverre Halbakken har det med som alternativt försteg

Grundform, delar

Det är ganska få turer i grundformen. Man kan dela upp dansen i tre delar:

- a/ försteg
- b/ långsam omdansning (tvåtakts-snurr, ett varv på två takter, dvs sex taktslag)
- c/ snabb omdansning (entakts-snurr, ett varv på en takt, dvs tre taktslag).

Ordningsföljden och utformningen av dessa ser ut att ha varit ganska fast.

Paret startar med ytterfoten i försteg. Därefter dansar de långsam omdansning medsols, innan de går direkt in i snabb omdansning medsols.

Innan den långsamma omdansningen kan man krydda med några vändningar och utsmyckningar om man vill. Se slutet av dansbeskrivningen.

Försteg – (SSS)

Kavaljer och dam startar på motsatt fot. Kavaljeren börjar med vänster fot på 1:a taktslaget, vidare fram med höger fot i ett aningens kortare steg på 2:a taktslaget, och så fram med vänster fot igen på 3:e taktslaget, men denna gång går inte foten förbi, utan trampar brevid eller aningens bakom (halv fot cirka). Mönstret upprepas nu med motsatt fot.

Paret vänder sig tydligt mot varandra och från varandra (eller snarare rakt fram) under försteget, en takt för att vända mot varandra och en takt för att vända från varandra (rakt fram). I den takt som börjar med innerfot vänder man sig mot varandra.

Steget sätts i med platt fot. Tydlig energisk svikt nedåt, vilken sitter i knäna, dock inte särskilt djup. Kort steglängd. Det är viktigt att framåt-driften är liten, men konstant, dvs det ska inte stanna upp när man »samlar« på 3.

Långsam omdansning – (SSS)

Kallas även »tvåtakts-snurr«, då man kommer runt ett varv på två hela takter (sex taktslag, sex steg). Omdansningen sker medsols. Steget är precis samma som försteget, med den enda skillnaden att vi rör oss runt istället för framåt. Det känns naturligt att gå

över i denna rotation när man gör förstegen med tydliga vridningar mot varandra.

Rotationen ska inte vara rund, utan oval, vilket den blir då det mesta av rotationen sker ganska snabbt mellan 2:a och 3:e taktslaget och man rör sig med rygg/mage i dansriktningen, inte i sidled, och inte något däremellan, då blir det för runt och för »valsigt«. *Ryggen i dansriktningen – rotera snabbt – magen i dansriktningen.* På arkivfilmerna gör de ganska få varv innan de går vidare in i den snabba omdansningen.

Den här snurren är bara möjlig att påbörja varannan takt, nämligen de gånger kavaljeren har höger fot på 1:a taktslaget. Rotationen är redan påbörjad i och med vändingen mot damen, och sedan tar kavaljeren ett längre vänstersteg på 2:a taktslaget samtidigt som han vrider sig medsols in framför damen så att han får ryggen i dansriktningen och sätter sedan ner höger fot lite snett framför vänster. Damen försätter bara med sina steg in i den långsamma omdansningen.

Snabb omdansning – (SSs) – kavaljer

Kallas även »entakts-snurr«, då man kommer runt ett varv på en takt (d.v.s. tre taktslag). Omdansningen sker medsols, precis som den långsamma omdansningen. Man går direkt över från långsam till snabb omdansning, och signalen till damen sker genom att kavaljerens energi i rotationen ändras när rotationen ska bli dubbelt så snabb. Fattningen ändras också något då kavaljeren flyttar handen på damens rygg för att passa den snabbare rotationen. Kavaljerens steg övergår också från »klivande« till hoppande, vilket också ger en annan energi, han kan också stampa sin högra fot i golvet på taktslag 1 när den snabba omdansningen drar igång. Detta steg eller stamp är kavaljerens första steg i omdansningen.

Den snabba omdansningen kan bara påbörjas varannan takt, då kavaljeren är vänd framåt i dansriktningen på 1:a taktslaget. Med en snärtig energi sätter man i höger fot medan den andra foten lättar från golvet. På det 2:a taktslaget »hoppa« man över till sin vänstra fot samtidigt som man har vridit kroppen något i rotationsriktningen. På 3:e taktslaget sviktar man på samma fot igen, men dessutom ska den lediga högra fotens tå/fotblad stöttas i golvet en liten bit från vänsterfoten (tyngden är kvar på vänsterfoten). Samtidigt utförs ett mycket litet hopp, det kan nästan inte kallas hopp, men man måste lämna något från golvet för att samtidigt kunna utföra en sista liten vridning i rotationsriktningen. Hoppet görs så att man rör sig en aning *bakåt*.

När jag skriver »hoppa« innebär det inte något riktigt hopp, utan snarare ett försök att beskriva

karaktären på steget, som inte ska klivas runt som en hambo eller Rørospols, utan är luftigare. Man står aldrig med båda fötterna samtidigt i golvet mellan taktslagen, utan när nästa fot sätts i ska den förra redan ha lyft från golvet. Man kan likna det vid skillnaden mellan att gå och att springa, istället för att det finns en fot i golvet hela tiden, ska det finnas stunder där ingen fot är i golvet.

Snabb omdansning – (SSs) – dam

På en takt (d.v.s. tre taktslag) rör vi oss ett helt varv medsols. Man går direkt över från långsam till snabb omdansning. Damen börjar den snabba omdansningen med ryggen i dansriktningen, d.v.s. baklänges.

Damen sätter ner vänster fot på 1:a taktslaget, precis som om den långsamma omdansningen skulle ha fortsatt. Men med signalerna från kavaljeren (ändrad energi, liten ändring i fattningen bak på ryggen och eventuellt ett markerande stamp) förstår damen att den snabba omdansningen börjar. Då hon känner signalen kan hon markera steget med en tydligare, kraftigare energi nedåt i hälen.

På 2:a taktslaget kommer damen fram med höger fot mellan kavaljerens fötter. På andra halvan av 2:a taktslaget, vi kan kalla det »å«, trampar hon raskt med vänsterfoten lite åt sidan åt vänster (utan att föra över tyngden på den foten) och låter höger fot följa efter med ett steg på 3:e taktslaget. Steget blir som ett SSs-steg (vänster, höger, höger), men med ett extra stöd av vänsterfoten på »å« (vänster, höger, å, höger).

Karaktären på omdansningssteget är brett mellan fötterna och det är bra att tänka att man lutar kroppen i sidled: liten lutning åt vänster på 1:a taktslaget (vänster fot), liten lutning åt höger på 2:a taktslaget (höger fot), samma lutning åt höger på 3:e taktslaget (höger fot igen) och däremellan på »å« ska vänster stå sättas ned en bit åt sidan utan att lägga tyngden på den foten och utan att ändra lutningen åt det hållet.

Alternativ snabb omdansning – (SsS) – dam

Halbakkens dansbeskrivning har ett alternativt omdansningssteg för damen. Kavaljerens omdansning är oförändrad, medan damen dansar vänster, vänster, höger, SsS.

Astrid Kørre dansar SSs nästan hela tiden, endast i en film dansar hon det alternativa steget, och dansen är just då så otydlig att det blir svårtolkat, eftersom det är stumfilm och svårt att följa takten alla gånger.

Historiskt sett har det alternativa steget SsS varit vanligt i polsdansen om man tittar på ett större område i Hedmark, medan SSs har varit vanligt i

mazurkan. Det är oklart om dansarna i Gravberget kan ha varit påverkade av mazurkan som de dansat mer nyligen än polsdansen, eller om stegen helt enkelt kan representera ett äldre och ett yngre lager i polsdanstraditionen.

Varianter av fattning vid omdansningarna

Man behåller samma fattning i den snabba omdansningen som man hade i den långsamma. Men man kan hålla lite tätare på grund av farten. De fattningar som förekommer är:

- Valsfattning
- Hambofattning
- »Armen i krok« – ovanlig fattning idag, som är funktionell om musiken spelas snabbt, vilket de ju enligt Sandvik gjorde förr. Man utgår från den sista av fattningarna som finns beskriven under »fattningar vid uppställningen«. Vid omdansningen behåller damen då sin vänsterarm instucken under kavaljerens högra, så att hennes underarm befinner sig mellan kavaljerens och hennes bröst. Den andra handen kan ha såväl valsfattning eller hambofattning.

Utsmyckningar i första delen, under försteget

Under försteget är det vanligt att göra några utsmyckningar, som har kommit att bli en del av den grundform många dansar idag:

- Kavaljeren släpper damens hand, och håller fram sin högra hand, varpå damen fattar tag om hans hand med sin andra hand (höger). Höger i höger alltså. Fortfarande med försteg SSS fortsätter kavaljeren framåt medan damen snurrar några varv under armen motsols, också med samma försteg SSS. Karaktären på snurren är oval, precis som den långsamma omdansningen med antingen ryggen eller magen i dansriktningen. Svikten behålls på alla taktslagen. En karakteristisk detalj är att kavaljerens arm vevar upp och ner under varvet när damen snurrar – kavaljerens arm rör sig i en båge uppåt över damens huvud, och när händerna passerar mellan kavaljeren och damen är händerna som lägsta. Damen bestämmer själv när hon avslutar snurren. Astrid Kørre snurrar 3–6 ggr. Efter detta går dansen vidare in i långsamma omdansningen.
- Innan den långsamma omdansningen kan kavaljeren klappa i händerna en gång, och damen svarar då med att klappa hon också. Detta sker efter damens snurr under armen.
- Pannkaksvändning, där man vrider sig mot varandra och vänder sig under sina egna armar – kavaljeren motsols och damen motsols – medan de dansar med SSS-steg i dansriktningen. Även denna känns

enkel och naturlig fortsättning att gå in i om man dansar med vändningarna mot varandra. Fattningen är då med båda händerna, höger i höger, och vänster i vänster, vilket man bara greppar tag. Efter den går man oftast in direkt i långsam omdansning. Astrid och Hans gör bara den här vändningen vid ett tillfälle ute på gräset, och då håller de höger i vänster och vise versa. Men i en intervju säger de att de brukade hålla i kors.

- Hans Kørre kunde dansa försteg i en hel repris, ibland gick han direkt därifrån över i omdansningen utan att göra några utsmyckningar alls.

Alternativa utsmyckningar

- Alternativ 2 på damens snurr under armen: Kavaljeren snurrar damen under armen, men behåller damens hand i sin, dvs samma som under försteget, damens vänstra hand i kavaljerens högra hand. I övrigt samma som snurren överst med höger hand i höger hand. Thor Olastuen höll i damens vänstra hand, medan Hans Kørre höll i damens högra hand.
- Alternativ 3 på damens snurr under armen: I ett av filmklippen snurrar Astrid Kørre motsols, en entakts-snurr med SSts-steget.
- Thor Olastuen berättar att det var vanligt att kavaljeren släppte damen, varpå bägge snurrade runt. Astrid Kørre bekräftar och säger att damen då alltid snurrade motsols och tog SSS-steg.
- Olastuen hade en vändning som inte Hans Kørre hade: medan damen snurrar motsols gjorde han i slutet av repriserna en entakts-snurr motsols under damens arm. Entakts-snurren sker med ett SSts-steg som startar på höger fot. Därefter gick han direkt in i omdansningen, höger fot är då klar. Ibland gjorde han dessutom ett Sst-steg där han hann med en handklappning före omdansningen.

Alternativt försteg – (Sss)

Variation till SSS-steget, t.ex. när det är trångt på golvet, eller när man vill vila lite. Man kliver fram med ena foten på 1:a taktslaget, sätter den andra foten intill på 2:a taktslaget, utan tyngd men med markerat stöd i golvet. På 3:e taktslaget vilar man, men behåller danssvikten i kroppen.

Texten är ett utdrag ur en längre text om Finnskogen som traditionsområde.